

Liivimaa ordukäsknike jõukus – müüt või tegelikkus

Ivar Leimus

Hiljuti Tunas ilmunud artiklis puudutasin muu hulgas lühidalt Liivimaa orduisandate kunagist arvatavat jõukust. Allikaid selle väljaselgitamiseks pole just palju. Kätte sattus õieti ainult Balthasar Russowi kroonika teade Viljandi komtuuri ja Järva foogti muinasjutulisest rikkusest, mille ajasin krooniku kõrvu ulatunud kuulujutu süüks.¹ Hiljem on samu andmeid kasutanud veel paljud ajalookirjutajad, neist meile tuntuimad kindlasti Johann Renner ja Christian Kelch. Kuid minu häbiks selgus hiljem, et õnnis Pühavaimu pastor polnud esimene, kes ordukäsknike osundatud varanduse paberile pani.

Nimelt avaldas ajaloolane Hermann Hildebrand 1889. aastal Liivimaa ajalooürikute publikatsioonide 9. köite, milles on ära toodud Liivimaa ordu Vestfaali partei² kaebused

Saksa ordu kõrgmeisteri, reinimaalase Paul von Rusdorfi (1422–1441) vastu.³ Viimasele pannakse süüks kõiksugu patte altkäemaksust vaat et reetmiseni välja.⁴ Just see kiri sisaldab kõiki Russowi mainitud ja muidki andmeid orduametnike uskumatust jõukusest. Sisu põhjal otsustades (ürikul puudub daatum) on dokument koostatud 1439. aasta teisel poolel. See oli aeg, kui ordu endas leidis aset sügav kriis ning Saksamaa meister kuulutas kõrgmeister Paul von Rusdorfi tagandatuks. Vastuhakuga ühines ka Liivimaa.⁵ Kaebekirja originaal pole paraku säilinud. Küll on Tartu Ülikooli raamatukogus talle 16. sajandi lõpupoole kirjutatud „Noorema kõrgmeistri-te-kroonika“ manuskript, millele sama käsi on lisanud ka kõnealuse kaebekirja koopia. Hermann Hildebrandi editsioon tolle põhinebki.⁶

¹ I. Leimus. Nõrk või tugev raha? Mündireformid ja nende põhjused Euroopas 15. sajandi alguses. – Tuna 2014, nr. 2, lk. 26.

² Ordu maiskondlikust jagunemisest Liivimaal vt. J. Kreem, Saksa ordu Liivimaal. – Eesti ajalugu 2. Tartu, 2012, lk. 103–104.

³ Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch 9, fortgesetzt von Hermann Hildebrand. Riga & Moskau, 1889, nr. 549. Dokumendi avastas tuntud kirjamees August von Kotzebue, kes nägi seda Tallinnas Justus Johann Riesenkampffi käes ja kasutas oma Preisi vanema ajaloo kirjutamisel (Preussens ältere Geschichte, Bd. 4. Riga, 1808, lk. 245). Varem oli käsikiri kuulunud kellelegi O. von Budebrgile (P. Schwartz. Ueber eine Anklageschrift gegen den Hochmeister Paul von Russdorf aus dem 15. Jahrhundert. – Mitteilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands 14. Riga 1890, lk. 146). Nagu viitab raamatu sisekaanele kirjutatud nimi Otto W. Budberg, võis tegemist olla Eestimaa rüütelkonna peamehe Otto Wilhelm von Budbergiga (1730–1793).

⁴ Ametlik ordu historiograafia jäi siiski teistsugusele seisukohale: „He waß ein duchtich here vnd fredesam, he makede bestandt vnd frede mit den Polen, he regerde herlick vnd ordenlick.“ (Ta oli tubli isand ja rahumeelne, ta seiskas sõja ja tegi rahu poolakatega, ta valitses isandlikult ja korralikult.) Tartu Ülikooli raamatukogu, msc. 154, fol. 234.

⁵ J. Kreem. Saksa ordu Liivimaal, lk. 104, 108.

⁶ Ei saa päriselt nõustuda editeerija hinnanguga, nagu oleks ärakiri „überaus fehlerhaft“ ja pärineks 16. sajandi teisest poolest. Tegemist on igati korraliku, käekirja järgi otsustades 16. sajandi keskpaigast pärineva gooti kursiivis ümberkirjutusega (T. Kala. Deutschsprachige Handschriften des Mittelalters in Estland. – Manuscripta Germanica. Deutschsprachige Handschriften des Mittelalters in Bibliotheken und Archiven Osteuropas. Stuttgart, 2012, lk. 25–26). Käsikirja niisugust dateeringut toetab ka lehtede pagineerimisel kasutatud numbrite kuju. Veel rohkem kõneleb selle kasuks aga kroonika põhiteksti järel ja kaebekirja ees lehtedel 264v–267r ära toodud Liivimaa losside-linnade nimistu (rõhuga ordu valdustel), kus pole märkigi Liivi sõja ajal toimunud pöördelistest muutustest. Arvukate vappide kõrvale käsikirja lisatud vähesed figuraalsed ▶

Lehekülj Tartu Ülikooli raamatukogus säilitatavast „Nooremast kõrgmeisterite-kroonikast“ Saksa ordu kõrgmeisteri Paul Rusdorfi vapiga ja kokkuvõttega tema valitsemisajast.
Msc 154, fol. 234

Publitseerija suhtumine kirjatükki pole ühene: „Kaebekirja koostaja toob 1438. aasta kohta mitmeid sündmuste täpsel tundmisel põhinevaid ning ka teisel tõen-

datud teateid; siis selliseid, mida ei saa küll ürikuliselt tõendada, kuid mis iseenesest on vähemasti tõenäolised. Nende vastas on aga kaugelt arvukamad andmed, mida ise-

► illustatsioonid on renessanss-stiilis ja reedavad head kätt. Selle autor oli nähtavasti keegi väljaõppinud sekretär või muu kirjatarkust kogunud ametimees. Nagu siinsete valduste nimekirja, aga samuti ordu kaebekirja koopia lisamine kroonika äärkirjale osutavad, on manuskripti tõenäoliselt kirjutatud mõni Liivimaa orduametnik (selle pärinemist Liivimaalt peab võimalikuks ka T. Kala. Deutschsprachige Handschriften, lk. 25). Küll on Hildebrandil õigus, et leheküljega 281 algab manuskriptis uus ja mõnevõrra hilisem käekiri, mis pärineb arvatavasti lausa 18. sajandist. Põhjuseks võis olla töö, et manuskripti tagumine ots oli lihtsalt liiga halvasti seisukorras ja tuli loetavuse huvides ümber kirjutada (juba lehekülj 280v on üpris määrdunud). Uus kirjutaja ei jätkanud lehtede paginatsiooni. Erinevalt 16. sajandi kopistist, kes märkis rahasummad numbriga ja kasutas rahaühiku marga tähistamiseks ligatuuri, kirjutab hilisem autor summad (seejuures alamsaksa keeles!) ja rahaühiku nimetuse (margk) sõnadega välja. Üks kahest, kas ka temal oli ees 15. sajandi originaal, mida on raske uskuda, või oli tegemist õpetlasega, kes „parandas“ 16. sajandi äärkirja oma teadmiste kohaselt.

loomustab liialdamine, moonutamine või ilmselge vale. [– – –] Seega, kui tõsiasiad siin mitmeti hullusti moonutatuna esinevad, siis on nende põhjuseks teadlik kavatsus ja seeläbi väheneb kirjutise ajalooline väärtus üldiselt.“

Samal ajal ilmus teise maineka ajaloolase Philipp Schwartzi sulest mahukas artikkel, milles liivimaalaste süüdistused võeti detailse vaatluse alla.⁷ Siinkohal üksikasjadesse süvenemata lubatagu osundada ka tema kokkuvõtvat hinnangut, mis langeb Hermann Hildebrandi omaga suuresti ühte: „Et kirjutis on, nagu juba selle pealkirjastki ilmneb, partei- ja kaebekiri, siis on tema väärtus tinglik, ja ainult selles sisalduvaid teateid tuleb üldiselt võtta ettevaatusega.“ Schwartz ei käsitle küll põhjalikumalt dokumendis märgitud hirmsuuri rahasummasid, kuid suhtub jutustusse neist väga reserveeritult: „Seda pole muidu üheski teises samaaegses allikas, seda ei sisalda ükski ürik ja seda tuleb, käsikirja iseloomu arvestades, võtta suure ettevaatusega.“⁸

Pole raske aimata, miks sattusid andmed Liivimaalt Preisimaale rännanud varandustest kaebekirja. Küllap loodeti kasutada võimalust sogases vees kalu püüda ja saada tagasi kunagi maalt välja voolanud rikkused, võib-olla enamgi.

Kuid oli siis liivimaalaste nõuetel alust? Proovime alljärgnevalt nende tööpära kontrollida. Kõigepealt kaebavad meie vestfaallased, et pärast Liivimaa maameistri Siegfried Lander von Spanheimi surma 1424. aastal läinud maamarssal Dietrich Kraa ja Viljandi komtuur Goswin von Palen meistri varakambrisse ning toonud sealt teiste käsknike nõul ja kaasteadmisel ära kirstutäie kulda ning tallist kaks väga ilusat tätku. Rahakirstu ja täkud viinud mainitud Goswin von Palen ja Kuldiga komtuur (Franke von Steyn) siis endaga kaasa Preisimaale. Seal pidi kõrgmeister Paul von Rusdorf kinnitama Liivi-

maa maameistriks ühe kahest talle esitatud kandidaadist – kas reinimaalase Cisse von Rutenbergi või vestfaallase Goswin von Velmede (kellest kaebekirja autorid selgelt eelistasid viimast). Süüdistuse kohaselt võtnud kõrgmeister kaasatoodud kingitused küll vastu, kinnitanud aga maameistriks ikkagi oma (reinimaalaste) partei liikme, ametisse muidu täiesti kõlbmatu Cisse von Rutenbergi.

Niisiis – nagu refereeritud jutustusest ilmneb, ei olnud kullakirst ja hobused sugugi mitte röövitud, vaid Liivimaa ordukäsknike ühisel otsusel ja ilmselt kõrgmeistrile meeleheaks Preisimaale saadetud. Võimalik, et selle ettevõtmise taga oli hoopis Vestfaali partei, kes lootis nõnda reinimaalastest kõrgmeistri silmi kullasäraga pimestada. Heideame meiegi nüüd looritatud pilgu ordu kullakirstu. Tagapool selgub samast dokumendist, et selle väärtuseks hinnati 50 000 kuldnat, mis tundub tollastes oludes pöörane raha. Tööpoolest – väärismetalliks ümber arvestatult võrdub see ümmarguselt 175 kilo puhta kullaga. Samas, nagu kaudsetest andmetest nähtub, võis ordu aastasissetulek Liivimaal tollal ulatuda isegi 60 000–70 000 kuldnani.⁹ Võrdluseks – vahetult enne Liivi sõda töid Lätis paiknenud ja maameistrile otse allunud Tukumsi, Riia, Kandava, Adaži, Ropaži, Võnnu, Volmari, Burtnieki (Asti), Ruhja, Härgmäe, Trikāta ja Āraiši linnusepiirkonnad ning meie Toolse aastas sisse 40 000 marka.¹⁰ Lisaks sellele andis Karksi foogt, kelle võimkonda kuulusid ka Helme ja Ruhja, igal aastal 2000 marka.¹¹ Seda raha võis ordumeister mööndustega käsitada oma isikliku sissetulekuna. Kuid nimetatud linnused ja nende ümbrus moodustasid ordu koguvaldustest vaid murdosa. Kui siia liita Läti ordualad, eriti rikkad piirkonnad Kuramaal ja Daugava ääres, samuti peaaegu kogu ordu-Eesti, siis võiks nimetatud summad julgesti korrutada kümne-

⁷ P. Schwartz. Ueber eine Anklageschrift, lk. 145–179.

⁸ Sealsamas, lk. 148, 158.

⁹ I. Leimus. Nõrk või tugev raha, lk. 26.

¹⁰ Tartu Ülikooli raamatukogu, msc. 154, fol. 265.

¹¹ Samas, fol. 266.

See teeks ordu aastasissetulekuks kokku u. 420 000 marka. Liivi sõja eelne mark oli 1430. aastatega võrreldes küll ligikaudu kolm korda nõrgem,¹² kuid sellest hoolimata vastab tuletatud summa u. 140 000 15. sajandi margale ehk tollase kursi järgi enam kui 90 000 kuldnale.¹³ Järelikult – kui eeldada, et maameistri rahakirstus hoiti ordu kassat või mingit osa sellest,¹⁴ siis ei ole 50 000 kuldnat üldse mingi ilmvõimatu summa.

Edasine süüdistus puudutab juba ka järgmist Liivimaa maameistrit. Kui Cisse von Rutenberg 1433. aastal suri, valisid Liivimaa vennad sellesse ametisse kandidaatideks Franke Kerskorffi ja Heinrich von Bockenvorde (Schungeli). Alüksne komtuur (Mathias von Boningen) ning Maasilinna foogt (kas Sweder von Reve või Peter Wesseler) saadeti taas Marienburgi kinnituse järele. Ja jälle olnud parteiline kuuluvus koos altkäemaksuga see, mis otsuse langetas – ametisse kinnitati Franke Kerskorff. Jättes kõrvale süüdistuse poliitilise sisu, mille osas pole selgust seniajani, vaatleme lähemalt seekordset rahastamisskandaali.

Nüüd tulid jutuks veelgi suuremad summad kui 1424. aastal. Juba vahetult enne Franke Kerskorffi ametisse määramist surnud ära keegi Viljandi komtuur, arvatavasti seesama eelmainitud Goswin von Palen.¹⁵ Tema pärandus – 30 000 marka kullas, 600 kaalumarka valatud hõbedat, lisaks noobleid¹⁶ ja lauahõbedat – viidud kõik maameistri residentsi Riiga. Lisaks kinkinud Järva foogt Helwich von Gilsen maameistrile oma eluajal tündritäie raha. Foogti surma järel, kui

Franke Kerskorff oli juba ametisse astunud, toimetatud Riiga ka isand Helwich von Gilseni ülejäänud varandus – enam kui 100 000 marga väärtuses valatud hõbedat, lauahõbedat, noobleid ja muid kuldmünste. Varsti aga saabunud Riiga maameistri vend, tollane Preisi suurkomtuur Wolter Kerskorff, ja võtnud selle varanduse kõik ära. Eraldi märgitakse kirjas 700 kaalumarka hõbedat, mis oli välja põletatud Järva foogti rahatündrist. Osa hõbedat põletatud välja veel pärastpoole. Nii-sugused detailid lisavad jutustusele igatahes tööpära.

Mis puutub märgitud summadesse, siis ei tule vist arvata, et tegemist oli Viljandi komtuuri ja Järva foogti isikliku varaga, ehkki mõlemad kuulusid Eesti kõige olulisemate orduametnike sekka. Tõenäoliselt käib jutt siiski vastava ametkonna kassast, millele lisandus käskniku eluajal kogutud mammona. Iseasi muidugi, kuidas nad ise seda käsitasid. Viljandi komtuuri 30 000 marka vastas 20 000 Reini kuldnale. 600 kaalumarka (120 kg) valatud hõbedat tähendas küllap Riias tehtud umbes 100-grammiseid hõbedakange, mida tarvitati kauplemisel venelaste ja leedulastega. Et kaalumark puhast hõbedat maksis 1430. aastatel 8 Riia marka,¹⁷ tegi see kokku 4800 Riia marka. Kui arvestada juurde veel lähemalt määratlemata nooblid ja lauahõbe, võis Viljandi foogtil kokku olla umbes 35 000 Riia marka ehk 23 000 kuldnat. Järva foogti kassa oli tunduvalt kopsakam. Juba 100 000 Riia marga eest vara vastas hinnanguliselt ordu aastasissetulekule. Lisaks ei tea me, mis peitus tema rahatündris. Nähtavasti olid seal

¹² Vrd. Tallinna mündiraamatud 1416–1526 = Revaler Münzbücher 1416–1526, Tallinna Linnaarhiivi Toimetised, 3 = Veröffentlichungen des Stadtarchivs Tallinn, 3, välja andnud/ hrsg. von I. Leimus. Tallinn, 1999, lk. 23; I. Leimus. Das Münzwesen Livlands im 16. Jahrhundert (1515–1581/94), Stockholm Studies in Numismatics 1, Stockholm University, Stockholm, 1995, lk. 90, tab. A.

¹³ Reini kuldna kursi kohta 15. sajandil vt. A.Movlygin. Deneznoe obraščenie i monetnoe delo na territorii Èstonii v XIII – pervoj polovine XVI vv. Dissertacija na soiskanie učennoj stepeni kandidata istoričeskix nauk. Tallinn, 1967, msc., lk. 300.

¹⁴ 15. sajandi alguses korduvalt kõlanud Liivimaa maameistri väiteid, nagu poleks ordul siin mingit varakambrit või seisvat varandust (I. Leimus. Nõrk või tugev raha, lk. 22), ei tasu võtta väga tõsiselt. Seda vastas ta raha küsinud kõrgmeistrile, kes pärast kaotatud Grunwaldi lahingut pidi Poola kuningale maksma tohutut kontributsiooni.

¹⁵ P. Schwarz. Ueber eine Anklageschrift, lk. 151, märkus 4.

¹⁶ Noobel – Inglise kuldmünt.

¹⁷ A.Movlygin. Deneznoe obraščenie i monetnoe delo na territorii Èstonii v XIII – pervoj polovine XVI vv., lk. 297; Tallinna mündiraamatud, lk. 129–130.

madalaproovilised hõbemündid, millest oli mõistlik väärismetall ekstraheerida ja võib-olla kangideks teha. Välja põletatud 700 kaalumarka hõbedat maksis igatahes 5600 Riia marka. Mõnisada marka lisandus siia arvatavasti hiljemgi.

Niisiis, kui Viljandi foogti varandus oli küll muljetavaldav, aga ometigi mõeldav, siis Järva foogti puhul näivad kirja koostajad olevat kõvasti üle pingutanud. Kuid teisalt väärib tähelepanu tõik, et nende endi sõnul märgiti Järva foogtilt saadud raha ja vara selle toimetamisel Riiga üles. See tähendab, et koostati mingi vastuvõtudokument, millele kaebuse koostajad võisid tugineda ja mida võisid oma väidete tõendamiseks kasutada. Niisugune asjaolu kõneleks nagu liialdamise vastu. Enam kui sajand hiljem, 1554. aastal viis maameister Heinrich von Galen Viljandist Võndu Viljandi komtuuri ja ühtlasi eelmise meistri Johann von der Recke vara, mille hulgas oli ka kolm kirstutäit raha. Viljandi järgmine komtuur Heinrich von Thülen kulutas pärast ametist lahkumist ainuüksi Tallinna vaestehoolekandeks 10 000 marka. Tema muinasjutulisest jõukusest vestavad niihästi Salomon Henning kui ka Johann Renner.¹⁸

Tulles nüüd tagasi Wolter Kerskorffi juurde, vedas ta Riiaast Preisimaale ka seitse lasti vaha, mis hinnati 3000 kuldnale. Kontrollime. Pärast 1420. aastate mündireformi oli vahaleisika hind Tallinnas kesktlābi 2½ marga ringis.¹⁹ Lasti arvestati hansaruumis ja Preisimaal üldiselt 240 leisikat,²⁰ mis teeb lasti hinnaks 600 marka. 7 lasti maksid nii-

siis 4200 marka. Eespool tõdesime, et Reini kuldna kurss Liivimaal oli sel ajal 1½ marka. 4200 marka oleksid selle järgi pidanud võrduma 2800 kuldnaga, mis on kirjas toodud summale väga lähedal. Järelikult võib teadet vaha maksumuse kohta õigeks lugeda, seda enam, et just kirja valmimise ajal, 1439. aastal, kerkis selle hind järsult.

Kirja lõpus väidavad autorid sõnaselgelt, et kogu selle vara ja raha võtnud kõrgmeister Franke Kerskorffi ametisse määramise eest endale. Kui nii, siis täitsid liivimaalased küll mingit varasemat lubadust. Nagu eespool nägime, toimus vara kantimine alles siis, kui Franke Kerskorff oli juba maameistriks saanud. Kuid nii või teisiti, nüüd löödi summad vastavalt ordu arvetele²¹ ka kokku: 100 000 kuldnat ja 3000 kaalumarka hõbedat ehk Riia rahas niisiis 174 000 marka. Seda on ainult natuke rohkem, kui lubavad välja arvutada üaltoodud andmed Viljandi komtuuri ja Järva foogti varanduste kohta, mis pealegi pole üheselt tõlgendatavad.

Dokumentaalselt tõendatav on ka järgmine süüdistuses mainitud summa, 20 000 Riia marka, mille ordu Liivimaa haru maksis 1435. aastal Riia peapiiskopile Henning von Scharpenbergile. Tõsi küll, kirja autorid väidavad, et see tasutud lepituseks 1428. aastal toimunud Liivimaa piiskoppide saadikute mõrva eest, mille korraldanud kõrgmeister ja millest liivimaalaste mainele sündinud korvamatut kahju.²² 1435. aasta originaaldokument²³ seda ei kinnita. Pigem võib ürikut tõlgendada nii, et raha oli ordu Liivimaa harul mõeldud mingite Riia kiriku maade ja

¹⁸ J. Kreem. Der Gehorsam der Gebietiger gegenüber dem Livländischen Meister im 16. Jahrhundert. – *Ordines militares, Colloquia Torunensia Historica* 14, 2007. Selbstbild und Selbstverständnis der geistlichen Ritterorden, lk. 6–7.

¹⁹ I. Leimus. Hindadest Tallinnas 15. sajandil. – Ajalooline Ajakiri 2013, nr. 4 (146), lk. 135, joon. 1.

²⁰ T. Wolf. Tragfähigkeiten, Ladungen und Masse im Schiffsverlehr der Hanse. – *Quellen und Darstellungen zur hansischen Geschichte*, N.F. 31. Köln-Wien, 1986, lk. 34.

²¹ Hildebrand oma publikatsioonis on vastavat passust järgmiselt täiendanud: „[na] unsers ordens [bokes] uthwiesinge“. Kuid mingid kirjalikud tõendid pidid ordul igatahes nende summade kohta olema. Sellele viitab ka Järva foogti varade üleskirjutamine nende Riiga vastuvõtmisel.

²² 1428. aastal suundus Rooma Liivimaa piiskoppide ühine saatkond, kes pidi seal ordu peale kaebama. Saatkonnaga liitusid ka Riia ja Tartu bürgermeistrite pojad. Veebruaris pidas ordu Grobina foogt Goswin von Ascheberg nad kinni, röövis kirjad ja uputas saadikud jää alla. Tõenäoliselt andis vastava korralduse Liivimaa maameister. Kõrgmeisteri osaluse kohta kirjeldatud mõrtsukatöös andmed puuduvad.

²³ LECUB 8, nr. 1021.

inimeste väljalunastamiseks ehk siis ordu ja peapiiskopkonna territoriaalsete vaidluste lahenduseks. Aga mine sa tea, mida lepingu sõlmijad tegelikult silmas pidasid. Et kõrgmeister ilmselt asjasse segatud polnud, siis tuli ordu Liivimaa harul oma kuritegu kuidagimoodi ise hüvitada. Avalikult ei saadud mõrva ju omaks võtta.

Kaebekirja varalised nõuded lõpetab väide, nagu oleksid liivimaalased laenanud kõrgmeistri eelkäijale pärast võitlust 270 000 kaalumarka hõbedat ja pool tündrit kulda. Ilmselt peeti siin silmas 1410. aasta Grunwaldi lüüasaamisele järgnenud kõrgmeistri rahakogumisaktsiooni.²⁴ Raha otsesõnu tagasi küll ei küsita, kuid nähtavasti oli asja mõte vana võlga meelde tuletada. Tegelikult laenas Liivimaa 1412. aastal kõrgmeistrile umbes 18 000 Ungari kuldnat, mida tööpoolest võiks samastada poole tündriga. Seevastu 270 000 kaalumarka hõbedat oluks enam kui 56 tonni ehk üheksa korda(!) rohkem, kui Valdemar IV sai kogu Eestimaa müümisel 1346. aastal ja seega täiesti ulmeline summa. Kogu lunarahanõue, mis 1410. aastal kõrgmeistrile esitati, vastas „kõigest“ 11 tonnile hõbedale.

Nii ilmselget liialdust poleks isegi käesoleva kaebuse autorid endale saanud lubada, seda enam, et Preisimaal tunti asja suurepäraselt ja vastavad ürikud olid kõik alles. Seetõttu tuleb vist arvata, et siinkohal on dokumendi ümberkirjutaja kas vea teinud või millestki täiesti vääralt aru saanud. Muide, just selle süüdistuspunktiga lehe on kellegi teise hilisem käsi kopeerinud arvatavasti juba raskesti loetavaks muutunud 16. sajandi ära kirjast.

Kokkuvõtteks. Kaebekirjas esitatud rahasummad tunduvad ühelt poolt küll väga suured, kuid teisalt vastavad kõik andmed, mida oli võimalik kuidagimoodi kontrollida, mingil määral tegelikkusele või on vähemalt mõeldavad. Kasutatud on neid mõistagi äärmiselt tendentslikult. Sama tehnika – rääkida tõtt nõnda palju, et vale koos püsiks – iseloomustab kõnealust kirjatükki ka üldisemalt. Seetõttu pole mõjuvat põhjust Viljandi komtuuri ja Järva foogti usumatuna näivaid varandusi *a priori* liialduseks pidada. Hoopis teisest mastist on vana, 1410. aasta lunaraha puudutav absurdne võlanõue, kus pigem võib kahtlustada väga dokumendi mitmekordsel ümberkirjutamisel.

Lisa. Kaebekirja võlanõuete tõlge

[---]

nimelt siis läksid maamarssal vend Didrick Krae ja Viljandi komtuur Gosswyn vann Palen pärast meistri surma tema kambrisse ja tuppa ja võtsid sealt teiste käsknike nõul, teadmisel ja tahtel ära kirstu kullaga ja kaks ilusaimat täkku, kelle õnnis meister oli oma talli jätnud; ja seesinane Viljandi komtuur ja Kuldiga komtuur saadeti ratsa Preisimaale kinnituse järele. Ja ehkki eelnimetatud Gosswyn van Velmede oleks olnud meie ordule, maale ja rahvale targim, meeldivaim ja sobivaim ning kasulikem, nagu mainitud Kuldiga komtuur nimetatud vend Pawelit igati juhatas, võttis too rahakirstu ja kaks täkku ja kingitused vastu; ja et nimetatud Ciso oli tema parteist, kinnitas ta sellesinatse, ehkki see oli kõige kõlbmatum, nagu kõigile ilmselge.

[---]

Natuke enne, kui isand Franke sai ülalmainitud viisil valitud ja kinnitatud, suri keegi Viljandi komtuur, kes jättis endast maha 30 000 marka kullas ja 600 kaalumarka valatud hõbedat, lisaks noobleid ja lauahõbedat, mis kõik jõudis [maa]meistri kambrisse Riiga.

Veel andis Järva foogt nimega Helwich van Gylsen sellelesamale meistrile oma eluajal tündri-

²⁴ I. Leimus. Nõrk või tugev raha, lk. 21–24.

täie raha.²⁵ Ja seejärel suri seesinane foogt, kes siis jättis maha veel valatud hõbedat, lauahõbedat, noobleid ja muid kuldmünte enam kui 100 000 marga eest, mis samuti tegi kokku suure summa. Säherdune üles kirjutatud raha ja vara anti ülnimetatud isand Kerskorffi ajal, kui ta meistriks oli saanud, kõik üle meistri kambrisse Riiga. Ja varsti pärast seda tuli tollane Preisi suurkomtuur isand Wolter Kerskorff kõrgmeisteri käsul Riiga ja võttis selle hõbedat, raha ja vara ja kulla kõik ära. Ja viis endaga kaasa 700 kaalumarka hõbedat, mille meister Kerskorff, tema vend, oli lasknud ülmärgitud rahatündrist²⁶ põletada; ja tal ei olnud kõik veel põletatud, vaid [osa] põletati pärastpoole. Edasi pidas tema kirjutaja enda käes kaaluhõbedat, mis siis samuti tegi välja suure summa. Samuti käskis ta, et talle veetaks minema seitse lasti vaha, mis oli väärt 3000 kuldnat.

[---]

Veel nõudleme ja süüdistame paksuks kutsutud vend Paulus von Rostdorffi 20 000 Riia marga pärast, mille me pidime välja andma ja millega lepitama mõrva, mida vend Paulus saatis Preisi rannikul sooritama ja mille ta korraldas.

[---]

Veel süüdistame teda selles, et ta omastas meister Francke Kersekorvi kinnitamise eest raha, kulda, kaaluhõbedat ja vaha enam kui 100 000 kuldna ja 3000 hõbedat kaalumarga väärtuses, vastu meie ordu seadusi ja reegleid ja igasugu ausaid kombeid, vastavalt meie ordu [raamatu] tõendustele.

Seejärel süüdistame teda veel, et ta omastas meister Ciske van Rutenberchi kinnitamise eest kirstu kullaga, mida hinnatakse enam kui 50 000 kuldnale, ja kaks parimat takku, kes meistri tallis seisis, mille ta kõik omastas vastu meie ordu reegleid, seadusi ja igasugu ausaid kombeid.

Veel kaebame tema peale sellepärast, et me laenasime pärast võitlust tema eelkäijale 270 000 kaalumarka hõbedat ja pool tündrit kulda.

Artikkel valmis Eesti Teadusagentuuri projekti IUT 18-8 raames.

Ivar Leimus

(1953), *PhD*, teadur-kuraator,
Eesti Ajaloomuuseum,
Pirita tee 56, 10127 Tallinn,
ivar.leimus@ajaloomuuseum.ee

²⁵ Publikatsioonis: tonne vull goldes, originaalis: Tonne vull geldes. Nii ka B. Russow. Chronica der Prouintz Lyfflandt ... Bart, 1584, l. 19b.

²⁶ Publikatsioonis: tonnen g[o]ldes, originaalis: „Tonnen geldes“.